Է· ՏԱՐԻ 2078 ԹՈՒԱԿԱՆ ՀԱՅՈՑ 10 ԲԱՂՈՑ 1383–Հ· Տ· 18 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 1890–Ն· Տ· 30 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 1890–ՀԻՃՐ· 17 ՃԷՄԱԶԻԻԼ ԷՎՎԷԼ 1308 ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ

20 ՓԱՐԱ

ՆԱՄԱԿ ԿԱՄ ՈՐ ԵՒ ԻՑԷ ԳՐՈՒԹԻՒՆ ՊԷՏՔ Է ՈՒՂՂԵԼ
ԱՌ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
ԱՐԵՒԵԼՔ ՕՐԱԳՐԻ
Ղալաթիա, Նորատունկեան-խան

آره ولك غزته سی اداره سنه
درعلیه ده غلطه ده نورادونكیان خاننده

Direction du Journal AREVELK
Noradounghian Han, Galata
CONSTANTINOPLE

ԱՐԵՒԵԼՔ
ՕՐԱԳԻՐ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ

20 ՓԱՐԱ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Կ· Պոլսոյ համար Տարեկան գումարն	160
» » Վեցամսեայ »	80
» » Եռամսեայ	40
Գաւառաց » Տ.	200
» » Վ.	100
Օտար երկիրներ Տ.	56
» » Վ.	28

Դուրս գրկուած յօդ... խմբագրութեան գրէ ...ութեան վրայ Ե ... ամ գրութիւն եւ յօդուածք

Les annonces sont reçues
AUX BUREAUX DU JOURNAL

Կ· ՊՈԼԻՍ, 18 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ, 1890

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՕՐՈՒԱՆ ԴԻՊՔԵՐ ԵՒ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

Գերմանիոյ և Աւստրիոյ-Հունգարիոյ միջեւ առեւտրական նոր դաշնագրոյ մը բանակցութիւնք գոհացուցիչ ելքի մը յանգելու վրայ են։ Երկուց կառավարութեանց նպատակակէտն եղաւ Աւստրիոյ-Հունգարիոյ և Գերմանիոյ միջեւ առեւտրական յարաբերութիւններն աւելցնել, զգուշանալով հանդերձ մաքսի յանկարծակի և մեծաքանակ զեղչումներէ, որք մասնաւոր ճարտարութեանց կրնային դպչիլ։ Նոր դաշնագրին կնքման համար երեք պայմանագրեր պիտի կնքուին, մին՝ մաքսերու վերաբերեալ, երկրորդն՝ անասնոց փոխադրութեան համար անասնաբուժական պայմանագիր մը, և երրորդն՝ երկաթուղւոյ սակագնոց վրայ։

Ի Պերլին Պիզմարք իշխանին ի պատիւ յիշատակարան մը կանգնելու համար կազմեալ մասնախումբն իբր 900,000 մարք հաւաքեց։ Յիշատակարանին կառուցման տեղւոյն վրայ կայսրը գիտցուցած է ըստ թէ Ընդ. Թըմբըննօք ծառուղւոյն վրայ կարելի չէ շինել, որովհետեւ Պերլինի այդ առաջնակարգ պողոտայն արքայական գերդաստանի անդամոց վերապահեալ պէտք է համարուի։

Մաճառ կառավարութիւնը Տելիպալթի աւազուտ գաւառին մէջ հողեր պիտի տայ Հունգարացի այդ եգործ 3,000 ընտանեաց, և բնակարաններ պիտի շինէ անոնց համար։ Մինչեւ որ տնկուելիք որթերը պտուղ արտադրեն, այս ընտանեաց իւրաքանչիւրին 240 ֆիորին տարեկան նպաստ մը պիտի տրուի կառավարութեան կողմէ։ Երկաթուղի մը պիտի շինուի և օրինակելի մթերանոց մը պիտի հաստատուի այս գաղթականութեան արտադրելիք գինիներուն համար. որովհետեւ Հունգարիոյ կառավարութիւնն և ժողովուրդն այգեմշակութեան ազգային կարեւորութիւն մը կուտան ժամանակէ մ'ի վեր։

Համպուրկէ այս օրերս բազմաթիւ թնդանօթք և ռազմամթերք ճամբայ հանուեցան Մարոք ղրկուելու համար։ Քրուփի գործարանն արդէն 15 միլիոն մարքի արժողութեամբ զէնք և զինուորական պիտոյք ղրկած է Մարոքի վեհապետին։

Լոնտոնի ֆրանսական ընդհանուր հիւպատոսը ձեռնարկներ ըրեր է անգլիական իշխանութեանց մօտ՝ եթէ կարելի է ազատելու համար Ռապլէեան ֆրանսական նկարները, զորս՝ իբրեւ լպիրշ նկարներ՝ փճացնելու և այրելու վճռուած է Լոնտոնի պատժական դատարանն։ Անբարոյական հրատարակութեանց դէմ դատախազի պաշտօն վարող անգլ. Ընկերութիւնն անհաշտ կը մնայ, և մինչև իսկ սպառնացած է դատ բանալ ուրիշ Ֆրանսացիներու և գրավաճառներու դէմ, որք Լոնտոնի մէջ Նանայի պատկերաց հաւաքածոյն ի ցոյց դրեր են։ Այս պատկերներ թէեւ Փարիզի մէջ համարձակ ցոյց դրուած են և կը դրուին, բայց Լոնտոնի մէջ իբրեւ հանրային բարոյականի հակառակ՝ կը պատժուին ցուցադիրք և կրակի կը մատնուին պատկերք։

Ամերիկեան ոստիկանութիւնը ձերբակալեց «Հնդիկ» վայրենեաց «Մեսիա» կոչուած պարագլուխն, որ կարմրամորթներու շարժման գլուխն եղած էր վերջին ժամանակներս։ Այս Հոփքինս անուն տարօրինակ մարդ գտնուեցաւ Կարմիր Ամպ կոչուած Հնդիկ ցեղապետին բանակետղւոյն մէջ։ Ապուշին մէկն է։

Հարցաքննուելով, ըսաւ թէ իւր պաշտօն խաղաղաւէտ է յոկ, բայց Հնդիկները սխալ հասկցած են իւր միտք։ Ոստիկանք ի Զատրէն զրկեցին զինք։ Մաս մը Հնդիկներ զայրացան, ուրիշներ պարզապէս խնդացին՝ իրենց նախկին պետին այս անփառունակ վախճանը տեսնելով։ Հաստատամտութեան այս թերակիրթ ցեղերու մէկ ձիրքը չլինելը գոհացուցիչ պարագայ մ'է ամերիկեան իշխանութեանց համար։ Ցեղապետ մը անոր այս անարգ վախճանը տեսնելով՝ պոռաց. «Կորսուէ գնա՛, Աստուծոյ որդին չես դուն»։

Սքուփչինայի արմատական երեսփոխանք ոմանք առաջարկեցին Մեծ Սքուփչինան ի նիստ գումարել, Նաթալի թագուհւոյն կացութիւնը կարգադրելու համար, քանի որ սովորական Սքուփչինան ինքզինք անձեռնհաս վճռած է։—Նաթալի թագուհւոյն յիշատակագրոյն հրատարակում սա օգուտն ունեցաւ որ հանրային կարծիքն եւս թագուհւոյն կողմն յարեցաւ, և այժմ կը ծանուցուի թէ կառավարութիւնն եւ կեցած է զինք Սերպիայէն արտաքսելու խորհրդէն, և ցորչափ հանրային վրդովման պատճառ չլինի, թագուհին պիտի կրնայ կալ մնալ ի Պելկրատ։

Քէօլնըշէ Զայթունկ Պերլինի պահպանողական և պալատական լրագիրը Ռումանիա և Սերպիա Նէյ... խորագրով յօդուած մը կը հրատարակէ, յորում կ'ըսէ թէ Թրանսիլվանիոյ մէջ (Հունգարական բաժին Աւստրիոյ-Հունգարիոյ Տէրութեան) ժողովրդեան առնուազն մէկ երրորդ մասը անգոհացուցիչ վիճակի մէջ կը գտնուի, որով Եւրոպիոյ արեւելեան-հարաւային կողմն երրեակ Նիզակակցութեան համար վտանգի վիճակ մը յառաջ կուգայ։

Վիւրթեմպերկի ամեն կողմերէն հանրագրեր եկան գերմանական Խորհրդարանին 94,719 ստորագրութեամբք, ընդդէմ ընդունելութեան ճիզուիթ Միաբանութեան ի Գերմանիա։ Բրուսիոյ մէջ տակաւին խստութեամբ ի գործ կը դրուի ճիզուիթներն երկրէն վտարող օրէնքն, և այս օրերս Փրկչական կոչուած երկու Հայրեր որք մի քանի օրէ ի վեր քարոզել սկսած էին Փօզէնի եկեղեցւոյ մը մէջ, ոստիկանութեան կողմէ հրաւիրուեցան քաղաքէն անյապաղ մեկնելու։ Փրկչականք եւս, բրուսիական օրինօք, ճիզուիթական Միաբանութեան գործակից կը նկատուին։

Անցեալ օր հեռագիրը ծանոյց թէ Չինաստանի կայսրն հրովարտակ մը հանելով ծանուցած է թէ տարին մէկ անգամ պիտի ընդունի օտար տէրութեանց Փեքինի դեսպանները։

Այս հեռագիրն հրատարակելով, եւրոպեան լրագիրք խորհրդածութիւններ ըրած էին Չինաստանի կայսրութեան ամբարիշտ դուռներուն հետզհետէ եւրոպեան ազդեցութեանց առջեւ բացուելուն վրայօք։

Չինաստանի եւրոպեան դեսպան Զէնկ-Քի-Թօնկ մարքիզն այս մասին Փարիզեան լրագրաց նամակ մ'ուղղելով կ'ըսէ.

«Օտար դեսպանք ամենահին ժամանակներէ ի վեր կ'ընդունուէին Չինաստանի կայսեր ներկայութեան։

«Այս ընդունելութիւնք ընդհատուած են միայն երբ կայսրը, չափահաս չլինելով, պետական գործերով չէր կրող պարապիլ։ Որովհետեւ մեր սովորութիւնք չեն ընդունիր որ այրեր կանանց առջեւ ներկայանան, դեսպանք չէին կրնար ընդունուիլ մայրկայսրուհւոյն ներկայութեան, որ կայսրութեան խնամակալութիւնը կը վարէր յայնժամ։

«Այսպէս, 1873 ին, յետ հրատարակութեան չափահասութեան հանգուցեալ կայսեր, օտար Տէրութեանց դեսպանք կայսերական ունկնդրութիւն վայելելու պատուոյն արժանացան։ Կայսեր մահուան և անչափահաս կայսեր մը գահակալութեան վրայ, ընդունելութիւնք ընդհատեցան ժամանակ մը։ Այս միջոցիս կայսեր չափահասութիւնն հռչակուելով, ընդունելութիւնք եւս վերսկսան, ո՛չ թէ իբրեւ յաղթանակ եւրոպեան նոր գաղափարաց, այլ իբրեւ պարզ շարունակութիւն չինական աւանդութեանց, մեր արդի կայսեր՝ Ն. Կ. Վեհափառութեան Քուանկ-Սէօյի չափահասութեան հետեւանօք»։

Ակրամի խրուած լրագիր մը կը յայտնէ Սերպիոյ Միլան թագաւորին և արդի խնամակալաց միջեւ կնքեալ գաղտնի դաշնագիրը՝ Ն. Վեհափառութեան հրաժարումէն յառաջ։ Այս դաշնագրով թագաւորն իրաւունք վերապահած է խնամակալները պաշտօնանկ ընելու, և խնամակալութիւնն իւր ձեռքն առնելու, եթէ ո՛ և է փոփոխութիւն լինի Ալեքսանդր թագաւորին դաստիարակութեան և Նաթալի թագուհւոյն կացութեան նկատմամբ։

Վիեննայի լրագիրք կը գրեն թէ խրուած լրագրին տեղեկութիւնները ճիշդ կը թուին։ Այս լրագիր իբրեւ ուշագրաւ իրողութիւն մը մատնանիշ կ'ընէ թէ խնամակալք Ալեքսանդր թագաւորին հաւատարմութեան երդում տուած են միայն Միլան թագաւորին աջեւ, ո՛չ թէ Սքուփչինային աջեւ, որով իրենց պաշտօնն ազգէն չէ հաստատուած։

Այս պատճառաւ աչա խնամակալք չեն կրնար Միլան թագաւորին խօսքէն դուրս ելնել. որովհետեւ պարզապէս Նախորդ թագաւորին տեղակալները կամ փոխանորդներն են, և Սահմանադրութեան համեմատ գիրք մը չեն կրնար ունենալ երկրին մէջ, եթէ Միլան գիրենք պաշտօնանկ ընէ։

Սերպիոյ գործոց այս անկայուն վիճակը Վիեննայի լրագիրք Արեւելեան Եւրոպիոյ գործոց մէջ անգոհացուցիչ պարագայ մը կը համարեն։

ՆԱՄԱԿ ԼՈՆՏՈՆԻ

«Մննդեան գրականութիւն». — Տէյլի Կրաֆիք տարի մը վերջ. — Զօրավար Պութհ և «Խաւարակեան Անգլիա»։

—

Անցեալ տարի այս ատեններս գրած յօդուածներէս միոյն մէջ ըսած եմ թէ տարւոյն այս եղանակն նշանաւոր է պարբերական հրատարակութեանց Մննդեան թիւերովը։ Եւ յիրաւի որ գրավաճառի կամ լրագրավաճառի քովէ որ անցնինք կը տեսնենք Մննդեան մասնաւոր հրատարակութիւններ։

Որպէս միշտ նոյնպէս և այս տարի շաբաթական Կր-ֆիքն արդարեւ առաջնակարգ գիրք մը կը բռնէ Մննդեան թիւերու մէջ։ Իլլուսթրէյթըտ Լընտըն Նիւզ կարծեմ Կր-ֆիքէն շատ ետ մնացած է այս անգամ։ Զարմանալի է արդարեւ թէ այս պատկերազարդ թերթեր ի՜նչպէս կրնան այսչափ ծախուց ենթարկել առանց վնասի։ Մննդեան թիւերու հետ տրուած մեծադիր գունաւոր պատկերներն առանձինն կ'արժեն մէկ շիլինէ աւելի և սակայն մէկ շիլինով կը ստանաս ոչ միայն պատկերն այլ պատկերազարդ ստուար հատոր մ'ևս։

Ամէն պատկերազարդ շաբաթաթերթ ունի իր Մննդեան մասնաւոր թիւն։ Մնացեալ շաբաթաթերթք և ամսաթերթք ալ սովորաբար ունին իրենց մասնաւոր թիւերն Մննդեան առթիւ։ Այս կանոնաւոր հրատարակութեանց վրայ աւելցուր և Մննդեան համար պատրաստուած գրքերու տետրերու ցուցակն և այն ատեն կարելի է գաղափար մը կազմել «Մննդեան գրականութեան» վրայ։ Ընթերցողին գլխաւոր դժարութիւնն ընտրութիւնն է աղաքէն։

Լոնտոնի մէջ երևցած նոր թերթերու կամ հրատարակութեանց մօտէն հետեւիլ բացարձակապէս անկարելի է, բայց կ'արժէ յիշատակել Սթէտ Մ-ուէյնի անուն նոր ամսաթերթն, որ հաւանօրէն յեղաշրջում մը առաջ պիտի բերէ ամսական հրատարակութեանց մէջ։ Թիթ Պիթ շաբաթաթերթի հրատարակիչն է որ պիտի խմբագրէ այս նոր ամսաթերթն։ Թիթ Պիթ-ի պատմութեան ծանօթ ո՛ և է մէկը դիւրաւ կրնայ «Գրական հրաշալիք» սպասել իւր խմբագրէն. ուստի և չափազանցութիւն չկարծուի երբ ըսի թէ նոր ամսաթերթն գրական յեղաշրջում մը առաջ պիտի բերէ ասա։ Մինչ ցարդ հրատարակուած անգլիական այդ կարգի ամսաթերթերու թիւն էր երկուքէ կէս շիլին։ Սթէտ Մ-ուէյնի գինն է վեց փենս միայն։ Այս ինքնին յեղաշրջում մը կրնայ համարուիլ թերեւս, թէեւ գիտեմ թէ նոյն գնով կարգ մը ամսագրեր կան արդէն։ Զանց ընել չեմ կրնար նաեւ յիշել թէ այս նոր ամսաթերթ պիտի ըլլայ պատկերազարդ և ի միջի այլոց պիտի պարունակէ հետաքրքրական թարգմանութիւններ օտար հեղինակներէ։ Առաջին թիւէն դատելով կարելի է ըսել առանց վախի թէ անզուգական թիւ մ'է այդ։

Անցեալ տարի այս ատեններս գրած յօդուածի մը մէջ էր գործեալ որ յիշած էի Տէյլի Կր-ֆիքն։ Անցեալ տարւոյ դեկտեմբեր 4 ին երևցաւ օրական Կր-ֆիքի առաջին թիւն։ Ըսած եմ նոյն առթիւ թէ պատկերազարդ օրագրի մը յաջողութիւնն պիտի պարզէ Կր-ֆիքի ապագայն։ Այսօր սակայն տարի մը վերջը Տէյլի Կր-ֆիքի «առաջին տարեդարձի թիւն» ձեռք առնելով կը տեսնենք թէ հրատարակիչն գոհ է տարուան մը փորձառութենէն, որ աւելի պարզ խօսքով ըսել է թէ յաջողած է ստակ շինել այդ պատկերազարդ օրագրի միջոցաւ իսկ։ Այս տարուան մը միջոցին յաճախ աչքէ անցուցած եմ Տէյլի Կր-ֆիքն՝ և թէև ես ալ ոմանց հետ կը խորհէի թէ օրական պատկերազարդն անյաջողութիւն մ'է, սակայն լուսագոյնն գտաւ որն՝ հրատարակիչն՝ հակառակն կը հաստատէ ոչ միայն բաժանորդաց թուովն այլ եւ աշխատակցաց անուններովն։ Բանիցս տեսայ դիտողութիւններ ու գանգատներ Տէյլի Կր-ֆիքի պատկերներուն նկատմամբ, և յիրաւի ալ երբեմն դժար էր հասկնալ առանց վերնատառութեան թէ ինչ կը ներկայացնէր պատկերն, և այսպէս կարծեմ հրատարակիչն անզգալաբար գաւեշտաթերթի մը բնոյթն կուտար իր թերթի պատկերներուն։ Հեռագրալուրերու և օրուան կարեւոր խնդրոց մասին պէտք է խոստովանիլ թէ Տէյլի Կր-ֆիք ալ միւս օրաթերթերէն վար չէր մնար, զի յայտնի է թէ ամէնքն ալ միեւնոյն գործակալութիւններէ կը ստանան գլխաւոր լուրերն և կամ թերեւս բառէ առ բառ կ'օրինակեն իրարմէ։ Գլխաւոր թերութիւն որ կը նշմարուէր թղթակցաց սակաւութիւնն էր թերեւս բայց այդ ալ անշուշտ ներելի է նոր ձեռնարկի մը։ Նոյն ատեն սակայն Կրանթ Ալլէնի, Ֆարճըրի, Ճօն Փրինչի և Տիկին Ֆօսէթի նման աշխատակիցներ ունեցած է։ Տէյլի Կրաֆիք իր «Առաջին տարեդարձի թըւոյն» անցեալ տարւոյ փորձէն կատարելապէս գոհ է ըսելով արդէն։ Ապագային համար փայլուն խոստումներով (խմբագրաց առ ձեռն պաշարն) Տէյլի Կր-ֆիք կը շարունակէ իր հրատարակութիւնն։ Պատկերազարդ օրագրի մը հրատարակման վրայ խօսուած ատեն շատեր վախ յայտնած էին թէ պատկերներու սով պիտի քաշէ խմբագիրն։ Հակառակն ապացուցուած է այժմ։ Տէյլի Կր-ֆիքի օրէ օր ընդունած նկարներու և գծագրութեանց թիւն այնչափ բազմաւոր է եղեր որ յաճախ ընտրութեան մասին շփոթութեան մէջ կ'իյնայ եղեր խմբագիրն։

Տէյլի Կր-ֆիք իր նոր գրութեամբն (զի աշխարհի միակ պատկերազարդ օրաթերթն է կարծեմ) թղթատարական հին դրութիւն մը գործածած է անցեալ տարւոյ միջոցին։ Թղթատարութեան համար գործածեր են աղաւնիներ. օրինակ մը.— Տէրպիի հռչակաւոր ձիարշաւին Տէյլի Կրաֆիքի լրաբերք իրենց հետ կը տանին աղաւնիներ. ամպարանոք Թուղթի վրայ գծածներնին յաջորդաբար աղաւնիներուն վզէն կապելով թող կուտան եւ այսպէս թղթատար աղաւնիներն կէս ժամէ պակաս միջոցին տասն և վեց մղոն ճամբորդելէ վերջ կը հասնին Լոնտոն, որուն մօտ ծխնելոյզներուն վրայ պահ մը տատանելէ վերջ կ'իջնեն իրենց բունն՝ Տէյլի Կր-ֆիքի խմբագրատունն։ Այսպէս վայրկեանէ վայրկեան ո՛չ միայն լուր այլ և ձիարշաւին գծագրութիւնն կը ստանան խմբագիրներն ի Լոնտոն։ Խմբագիրն կ'ըսէ թէ աղաւնիներու գործածութիւնն իրենց համար մեծ պէտք մ'է, զի հեռագրատան միջոցաւ կրնան ղրկել բառ միայն և ոչ գծագրութիւն։ Այսու աւասիկ գործ կը բացուի թեւաւոր այդ անմեղ արարածոց. մէկ վախ մը սակայն ունիմ թէ այսպէսով նոյն գործը մարդուն ձեռքէն առնուի. աւասիկ նոր երեւոյթ մը ընկերային խնդրին ուսումնասիրողաց համար։ Բայց անցնինք այժմ և տեսնենք այս մասին թէ ի՛նչ կ'ընէ Զօրավար Պութհ։

Զօրավար Պութհի «Խաւարակեան Անգլիա» անուն գիրքն զարմանալի յաջողութիւն մը ունեցաւ արդարեւ, որպէս արդէն համարձակած էի մարգարէանալ գիրքն ընթերցողաց ծանօթացուցած ատեն։ Երկու շաբաթ առաջ հրատարակուած վաւերական ցուցակէ մը կը տեսնեմ թէ «Խաւարակեան Անգլիա»էն 115 հազար հատոր արդէն իսկ սպառած է, և տարակոյս չկայ թէ քիչ ատենէն և թերեւս հիմայ իսկ 150,000ի կը հասնի այդ թիւն։ Գրքի մը սպառումն չկրնար անշուշտ յաջողութեան արդար կշիռ մը համարուիլ ամէն պարագայի մէջ. կարծեմ սակայն թէ այս պարագայի մէջ գրքին կարեւորութիւն է որ կ'երաշխաւորէ այսպիսի ահագին յաջողութիւն մը։ Եւ այս ըսածներս ալ հաստատելու դժարութիւն չունիմ բարեբաղդաբար, զի աչքիս առջեւ ունիմ «Զօրավարին առաջարկին գործնականապէս համակրողներու ստորագրութիւններն. 64,600 ոսկին արդէն իսկ ստորագրուած է. կը յիշուի անշուշտ թէ Զօրավարն խոստացած էր սկսիլ իր բարեգործական մեծ գործ երբ ձեռքն ունենար 100,000 ոսկի եւ տարեկան կարիկ եկամուտ մը ապահովեալ։ Ստորագրողներու անուանց մէջ տեսնուած զանազանութիւն կը ցուցնէ պարզապէս թէ Զօրավարն գտած է համակիրներ ամէն կողմէ, մինչ իսկ շահած է իր կողմն զայնպիսիս որք անհունապէս կը տարբերին իր դաւանութենէն։ Կարդինալ Մաննինկ, Մր. Ճօն Մորլի, Լորտ Ուոլզլի, Մանչէսթըրի եպիսկոպոսն, Մր. Պանքրոֆթ, Մր. Թօմ Մանն եւ ասոնց նման շատ մը ուրիշ նշանաւոր անձինք ամէնքն ալ յայտնած են իրենց համակրութիւն եւ հաւանութիւնն «Զօրավարին առաջարկին նկատմամբ»։ Այս նշանաւոր անձնաւորութեանց անուններն յիշեցի ցուցնելու համար թէ անձնական համոզումներով իրարմէ անհունապէս տարբերողներ ալ կը հաւաքուին ու կը միանան Զօրավար Պութհի հովանւոյն ներքեւ։ Ուստի եւ այժմ կէս-իրականութիւն կրնայ համարուիլ «Զօրավարին ապագայ ծրագիրն»։ Զօրավարին հակառակորդներու մէջէ յիշողութեան արժանի է Բրոֆ. Հըքսլի՝ մեծանուն գիտնականն։ Մեծանուն Բրոֆէսորին առարկութիւններն սակայն ուղղուած էին քրիստոնէից մը՝ անհաւատական կռուանէ, գիրք մը որ չի կրնար կարծեմ արդարացնել անաչառ քննադատ մը։

ԱՐՄԷՆ ԳՆՈՒՆԻ

Լոնտոն, 22 դեկտ.

—⟩ 111 ⟨—

ԹԵՐԹՕՆ ԱՐԵՒԵԼՔԻ

ԷՄԻԼ ՌԻՇՊՈՒՐ

ԽԵԼԱԳԱՐԸ

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԹՇՆԱՄԻՆ

Կը հարցնէր ինքնին թէ ինչո՞ւ կոմսն առանձին կ'ապրէր, իր աղջիկէն հեռու, ինչո՞ւ կեղծ մայր մը տուած էր անոր և ինչո՞ւ այդ կինը տիկին Տրլօռմ կը կոչուէր։ Օսօռ իրօք կը հաւատա՞ր թէ տիկին Տրլօռմ իր մայրն է։ Այդ Տրլօռմ անունո՞վն էր որ կոմսը ճամբորդած էր, այդ անունո՞վն պահուած էր Քօռպըլիէռի մէջ։

Պ. տը Լաւէռի ընթացքը խելքը գլուխն եղող մարդու մը ընթա՞ցք էր։ Ո՛չ, անշուշտ։ Բայց կոմսին նկարագիրը գիտնալով, տը Սանդաք կը կարծէր գուշակել անոր զարմանալի վարմունքին շարժառիթը։

Պ. տը Լաւէռ չէր ուզեր որ կոմսուհին իր աղջիկը վերստին տեսնէր, և ամեն միջոց ի գործ կը դնէր ի դերեւ հանելու համար այն ջանքերը զորս կ'ընէր նա զայն ...

... չէր կրնար տալ դերակոմսն այս ընթացքին։

Շարունակելով խորհիլ, կ'ըսէր ինքնիրեն.

—Վէռվէնի մարքիզն իմս է, իմ վերջին ապաւէնս է, չեմ ուզեր որ փախցնեմ զայն։ Աւելի անխուսափելի է, եթէ Օսօռին դէմ ելնէ և վայրկեան մը խօսի անոր հետ։ Անշուշտ Լաւէռի կոմսին հարստութիւնը գոնէ հաւասար է նախկին ոստիկանին հարստութեան, որովհետեւ տասնվեց տարիէ ի վեր շատ մը խնայողութիւններ ըրած ըլլալու է. բայց եթէ Ատռիէն անոր փեսայն ըլլայ, իշխանութիւնս պիտի կորսնցնեմ իր վրայ, և իր ջուրերուն մէջ այլ ևս պիտի չկրնամ լողալ։ Ո՛չ, ո՛չ, այս այսպէս չըլլար։ Օրիորդ Լաւէռ Վէռվէնի մարքիզուհի պիտի ըլլայ. աւելա հարկաւո՞ր է։ Արդէն ես կարգադրեցի այս գործն, ես յառաջ քալեցի Ատռիէնին համար, նա չկրնար այլ եւս յետս ընկրկիլ։ Ուրեմն մէկ կողմէ պէտք է որ փութացնեմ ամուսնութիւնն, և միւս կողմէ արգիլեմ մարքիզն Օսօռը տեսնելու։

Սակայն դերակոմսին մտքէն չէին ելներ Պ. տը Լաւէռ և իր աղջիկը։ Տարօրինակ կացութիւն մըն էր այդ զոր կը բորբոքէր։ Զէ՞ր գներ, որուն խորը կը պրպտէր։ Զէ՞ր կրնար ազնիւ օգուտ մը քաղել։ Իրեն օգնութեան կոչեց իր երեւակայութիւնն որ չարութեան համար միշտ արգաւանդ էր։ Այն ատեն իր գրգռեալ ուղեղին մէջ գաղափարներու խառնարանցում մը տեղի ունեցաւ։

—Ի՞նչ աղուոր դեր կ'ըլլար իմ խաղալիքիս, մրմնջեց։ Բայց պէտք էր այն ատեն կոմսուհին գտնել։ Ուր փնտռեմ զայն։ Այսչափ ատենէ ի վեր ի՞նչ եղաւ։ Ո՛չ, ըսաւ, գլուխը ցնցելով, առանց անոր բան մը չեմ կրնար ընել... Եւ սակայն...

Իր խորհրդածութեանց մէջ ինկաւ վերստին։

Վայրկեան մը վերջն ոտքի ելաւ և զանգակի մը չուանը քաշեց։

—Հիմակուհիմայ, ըսաւ խուլ ձայնով մը, որովհետեւ չեմ գիտեր ինչ կրնայ պատահիլ, պէտք է պատրաստ ըլլալ ամեն բանի։

Լօռի սենեակը մտաւ։

—Զի՞ս կանչեցիք, ըսաւ։

—Այո, կրնա՞մ վստահիլ վրադ։

—Տէր ողորմեա, դուք չէ՞ք գիտեր, պատասխանեց ծառայն գլուխը վեր առնելով։

—Խնդիրն հոն է որ ժանգոտած չըլլաս իմ ծառայութեանս մտնելէդ ի վեր։

—Կրնաք փորձել։

—Իմ դիտաւորութիւնս ալ այդ է։

—Ի՞նչ է ընելիքս։

Նախ ապացուցանել ինձ քու ճարտարութիւնդ, մինչև որ անձնուիրութեանդ ապացոյցը տաս։

Լօռի սկսաւ խնդալ։

—Կ'երեւի թէ, պատասխանեց, տէրս տեսակ մը բաներու մէջ իմ ունեցած ճարպիկութեանս չհաւատար. այս պատճառաւ է անշուշտ որ յաճախ հոս կուգայ Կայլիօն կոչուած անձը։

...

... մարդը գործածեցի որովհետեւ զքեզ աւելի ծանր գործի մը պահած էի։ Հիմայ, մտիկ ըրէ։

—Ականջս ձեզի է։

—Գիտես որ բոլորովին անկարօտ եմ սենեկապանի։

—Կը հասկնամ. պարոն դերակոմսը զիս ճամբու կը դնէ։

—Բան մըն ալ չես հասկցեր։ Ուրիշ պաշտօն մը պիտի տամ քեզ։

—Ի՞նչ պաշտօն։

—Ժամանակաւ ունեցած պաշտօնդ. նորէն կառապան պիտի ըլլաս։

—Պարոն դերակոմսը ձի մը և կա՞ռք պիտի գնէ։

—Մտիկ ըրէ, աւանա՛կ, եթէ հասկընալ կ'ուզես։

—Տէրս իրաւունք ունի։

—Զքեզ աւանա՛կ կոչելու։

—Առիկա ալ անուն մըն է, պարոն։ Ալ բան մը չեմ ծառայեր։ Ուրեմն կառապան կ'ըլլամ նորէն։

—Մինչեւ ժամանակ մը պէտք է որ ազնուական տան մը կառապան ձեւանաս որ գործէ քաշուած է և իւր խնայողութեանց հասոյթներովը դիւրակեցիկ կեանք մը կը վարէ։

—Չեմ կրնար այդ դերը կատարել։

—Ինչո՞ւ։

—Որովհետեւ խնայողութիւն բնաւ ըրած չըլլալով, ձեր ըսածին պէս հասոյթ չունիմ։

—Հասկցայ, ըսաւ դերակոմսը ժպտելով, օրը տասը Ֆրանքի ծախք պիտի ունենաս։

...

...ռապանի տիպար մը պիտի ըլլամ. հասոյթս ի՞նչպէս պիտի գործածեմ։

—Ուզածիդ պէս։

—Առիկա կը կրկնապատկէ անոր արժէքը։ Հասութառուի արհեստին հաճոյ առնելու շատ հետաքրքիր եմ, և տիրոջս տալիք հրամաններուն կը սպասեմ։

—Կարծեմ մտքէդ չես անցուներ որ իմ բոլոր ծրագիրներս քեզ պիտի յայտնեմ։ Արդէն ամեն բան դեռ ուրուագծի վիճակի մէջ է, և ես իսկ չեմ գիտեր թէ այս ի՛նչ բանը պիտի ընեմ, այն ինչը պիտի չընեմ։ Ուրեմն հակառակ քու վրայ ունեցած վստահութեանս, իմ դիտաւորութիւններս և ոչ մէկը քեզ կ'իմացնեմ։ Կը բաւէ որ գիտնաս թէ քու հարստանալուդ համար լրջօրէն պիտի աշխատիմ և իմ կացութեանս բարձրացման համար, որովհետեւ մէկ հարուածով կրնանք մէկ քանի միլիոն վաստկիլ։ Նախ և առաջ պէտք է ճարտարութիւն ու հնարագիտութիւն, և ապա յանդգնութիւն, համարձակութիւն։

—Եւ վտանգ մը չկա՞յ։

Դերակոմսը ուսերը թօթուեց։

—Մարդ միշտ վտանգի մէջ է, պատասխանեց, բայց միայն անճարակներն, ապուշներն և վախկոտներն են որ կը բռնուին։ Եթէ միաբանէն փախած միջոցիդ վախ զգայիր, հիմայ ո՞ւր պիտի ըլլայիր։ Կամ Քալէտոնիա կամ Քայէն։

—Տէր, ճարպիկութիւն և յանդգնութիւն պիտի ունենամ, և պիտի չզղջամ։

—Աղէկ, աղէկ։ Քիչ մը վերջը, նա... կից մէջ կը գնես ու կը մեկնիս. տասը ոսկի պիտի տամ քեզ։

—Ո՞ւր պիտի երթամ։

—Տեղ մը գլուխդ խօթէ, Հօսման պուլվառին մօտերը, Թէնի մէջ օրինակի համար։

—Ինչո՞ւ այդ կողմը։

—Սպասէ՛, հիմայ կ'իմանաս։ Գործէ քաշուած կառապանի դերդ լաւ խաղալու համար, պէտք եղածին պէս գլուխդ պիտի շտկես։

—Այդ մասին հանգիստ եղէք, երեսս անանկ մը պիտի ծեփեմ որ մարդ չպիտի ճանչնայ զիս։ Բան մը հետ կեղծեմ պահած ունիմ քովս։

—Հիմայ, մտիկ ըրէ, Հօսման պուլվառին 218 թիւ տունը կը բնակի, իր դստեր հետ որ տասնեւօթ տասնեւութ տարեկան սիրուն աղջիկ մըն է, տիկին մը որ տիկին Տրլօռմ կը կոչուի։ Այս տիկին Տրլօռմը կ'երեւի թէ շատ հարուստ է. Շատ մը ծառաներ ունի, ի մէջ այլոց կառապան մը։ Այդ կառապանին անունը չեմ գիտեր. բայց դուն կրնաս դիւրաւ զայդ իմանալ։ Այդ մարդուն հետ է գործդ։ Հարկաւ պարապ ժամանակներ ունենալով եւ իր տիրոջն մէջ միս մինակ նեղանալով, թաղին գինետուները կը յաճախէ։ Առանց գինով մը ըլլալու, կը սիրէ բաժակ և խաղողին հիւթը զուարթ ընկերութեան մը մէջ առնել։ Շատ բնական կերպով մը իրեն հետ կը ծանօթանաս այդ գինետան մէջ։ Շիշ մը գինի կը հրամցնես իրեն և մէկտեղ կը խմէք։